

DINA AURORA-TATIANA

STRUCTURA LIMBAJULUI POETIC LA ION PILLAT

Editura Universitaria, Craiova
Colecția Logosfera
Coordonator: Gabriel COȘOVEANU

Comitet științific:

Andrei BODIU, Universitatea „Transilvania” din Brașov
Ioana BOTH, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Corin BRAGA, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Ion BUZERA, Universitatea din Craiova
Cecilia CĂPĂȚÎNĂ, Universitatea din Craiova
Elena DRAGOȘ, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Roberto MERLO, Università degli Studi di Torino
Boriyana MIHAILOVA, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
Constantin-Ioan MLADIN, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia
G.G. NEAMȚU, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Nicolae PANEA, Universitatea din Craiova
Liviu PAPADIMA, Universitatea din București
Gabriel POPESCU, Universitatea din Craiova
Mihaela SECRIERU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Vasile SPIRIDON, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

Colecția Logosfera reunește scrieri din sfera științei și a artei limbajului: filozofia limbajului, semiotică verbală și paraverbală, teoria limbii, lingvistică generală și comparată, lingvistici idiomatice, romanistică, românică; fonetică, fonologie, grafematică, ortografie, lexicologie, lexicografie, semantică, morfologie, sintaxă; stilistică funcțională, sociolingvistică, pragmatică, analiza discursului, terminologie, dialectologie, istoria limbii, istoria limbii române literare, onomastică, cultivarea limbii, didactica limbii și a literaturii; teorie literară, critică literară, studii culturale, hermeneutică, exegeză, critică genetică, istorie literară, comparativă, studii de gen, metodologia cercetării științifice, poezie, proză, eseuri; sub formă de volum individual, unitar sau colecție de studii și articole, tratate, volume colective, volume ale unor sesiuni de comunicări, antologii, crestomații, culegeri, vademecumuri, teze de doctorat, prezentări ale unor proiecte de cercetare etc.

Propunerile de publicare pot fi trimise pe adresa colectialogosfera@yahoo.com.

Lucrările publicabile vor avea ca referenți doi specialiști în domeniile amintite, din țară sau din străinătate, din sau din afara Comitetului științific, și vor fi avizate de coordonatorul colecției.

DINA AURORA-TATIANA

**STRUCTURA LIMBAJULUI POETIC
LA ION PILLAT**

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2013**

Referenți științifici:
Prof.univ.dr. GĂITĂNARU ȘTEFAN
Universitatea din Pitești
Prof.univ.dr. ȚIBRIAN CONSTANTIN
Universitatea din Pitești

Copyright © 2013 Universitaria
Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DINA, AURORA TATIANA

Structura limbajului poetic la Ion Pillat / Aurora-Tatiana Dina. - Craiova :
Universitaria, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-14-0559-6

821.135.1.09 Pilat,I
929 Pillat,I

Apărut: 2013

TIPOGRAFIA UNIVERSITĂȚII DIN CRAIOVA

Str. Brestei, nr. 156A, Craiova, Dolj, România

Tel.: +40 251 598054

Tipărit în România

I. INTRODUCERE

Pentru a se înțelege contribuția unui poet la dezvoltarea literaturii române, critica literară îi explorează opera printr-un aparat teoretic fundamentat pe principiile teoriei literare și ale esteticii. Aspecte importante ale mesajului însă, felul în care sunt exprimate temele literare majore, pot fi identificate și interpretate prin studiul lingvistic al operei care, pe lângă gradul de adecvare dintre expresie și conținut, analizând procedeele artistice utilizate, evaluează și contribuția autorului la dezvoltarea limbajului artistic.

Cele două direcții de abordare a operei unui autor, la modul ideal, trebuie să fie complementare, întrucât împreună pot reuși mai bine explorarea complexă a resurselor limbajului figurat și a finalităților estetice ale textului.

1. Obiectivele lucrării

Întrucât Ion Pillat a avut un rol deosebit de activ în viața literară a vremii, volumele sale de poezii, ca și traducerile efectuate, au beneficiat de o critică de întâmpinare foarte receptivă, obiectivă în cea mai mare parte, care a scos în evidență, deseori cu reținere, calitățile artistice ale acestora.

O analiză a acestor interpretări, favorabile sau nu, a realizat D. Drăgoi în monografia *Ion Pillat* (1984, Editura Albatros). Au apărut, de asemenea, lucrări importante (O. Papadima, 1974, *Ion Pillat*; C. Livescu, 1980, *Introducere în opera lui Ion Pillat*; Al. Cistelean, 2000, *Celălalt Pillat...*), care, din diferite perspective (viziunea barocă, evoluția imaginarului artistic...), au interpretat critic opera literară de ansamblu.

Lucrarea *Structura limbajului poetic la Ion Pillat* și-a asumat ca obiective principale să identifice rolul creației pillatiene în evoluția limbajului poetic românesc din prima jumătate a secolului al XX-lea și felul în care aceasta se raportează la normele limbii literare ale epocii, prin edificarea lor în texte.

Principalul obiectiv presupune o cercetare orientată în mai multe direcții: în primul rând, trebuia identificat locul lui Ion Pillat în poezia românească și europeană, urmărindu-se preferințele tematice, care generează câmpurile lexicale; în al doilea rând, a fost analizată structura limbajului figurat de-a lungul celor trei etape de creație; au fost descrise, de asemenea, tehnicile prozodice abordate, prin care poetul a asigurat continuitatea tradiției în evoluția poeziei române, dar și deschiderile ei spre modernitate, spre marile curente din lirica universală (parnasianismul, simbolismul, neoclasicismul).

Un rol important în acest sens l-a constituit abordarea activității de traducător a lui Ion Pillat, care a însemnat, de fapt, o pătrundere în laboratorul său de creație, observându-se acțiunea intrinsecă asupra limbajului poetic.

Procesul „echivalărilor lirice”, care l-au preocupat timp îndelungat pe poet, presupunea activizarea competențelor din două limbi și găsirea, prin linia

conotativă realizată, a forței de sugestie a limbii române, care să asigure receptorului libertatea de lectură propusă de textul inițial.

Generația lui Ion Pillat, valorificând evoluția creațiilor poetice anterioare, a reușit, prin traduceri profesioniste, dar și prin creațiile proprii, să anuleze cel puțin două prejudecăți: prima era cea care acuza starea de „nelucrare” a limbii române, caracterizată prin anumite inflexiuni ce o făceau, fie și parțial, improprie exprimării marilor subtilități de mesaj din lirica universală; a doua fusese lansată mai recent de Garabet Ibrăileanu, după care limbajul poetic românesc are o anumită slăbiciune, venită din reticența în a asimila neologismele ce denotau realități ale civilizației contemporane.

Creația originală și traducerile deosebit de valoroase ale lui Ion Pillat s-au constituit printre probele ce demonstau că timpul unor astfel de prejudecăți trecuse.

Acest obiectiv al lucrării a fost urmărit prin consemnarea și interpretarea teoriilor autorului despre limbajul poeziei pure în lirica universală și despre contribuția poezilor autohtoni la evoluția limbajului poetic românesc.

Descriind conceptul de *poezie pură*, Ion Pillat a evidențiat legătura organică dintre mesajul textului și expresia verbală care, prin muzicalitate și pictură, își edifică forța de sugestie, explorând astfel tainele sensibilității umane.

Dintre poeții români, se oprește în primul rând la Alecsandri, într-o perioadă în care supremația lui Eminescu era de necontestat. Se arată că: „instinctul său sigur și un gust rar în mânăuirea și întrebuițarea cuvintelor îl fac creatorul limbajului nostru poetic” (Pillat, 2004: 162).

Creația eminesciană, în concepția lui Ion Pillat, constituie o fază superioară, ce presupune o raportare dinamică, activă, la structurile limbii, el descoperind „armonia poetică a limbii române” (Pillat, 2004: 177) și propunând, în evoluția limbajului poetic, pentru prima dată la noi, „o sinteză nouă a așezării cuvintelor, sinteză care de multe ori le împrumută o putere neașteptată, unită cu un element muzical propriu” (Ibidem: 179).

Evoluția limbajului poetic a fost urmărită, în continuare, în creația lui Vasile Voiculescu, unde a fost surprinsă formula lingvistică adoptată, prin care poetul a pus să conlucreze termenii populari și neologismele: „marele număr de cuvinte împrumutate direct poporului, pe care cel dintâi le-a introdus în poezia noastră (...), poetul a căutat să le echilibreze, prin introducerea tot atât de îndrăzneată și mai întotdeauna reușită a neologismelor” (Pillat, 2004: 275). Aceste considerații sunt dintre cele mai avizate, deoarece Ion Pillat însuși se confruntase, succesiv, cu cele două tipuri de abordări (faza parnasian-simbolistă și cea tradiționalistă).

Reținerea lui Ion Pillat față de literatura de avangardă, pe care a descalificat-o în studiul-prelegere *Tradiție și inovație*, l-a făcut să nu observe o fază la fel de importantă, cea ermetică, specifică, în special, creației barbiene. Lipsa de receptivitate față de un astfel de limbaj este evidentă în demonstrațiile pe care le face, referitoare la ultima fază din creația lui Mallarmé, cea a încalcării mai agresive a codurilor de limbaj.

Importantă este aici „tăcerea” lui Ion Pillat, care, intuind valoarea poeziilor lui Ion Barbu, nu are totuși deschiderea de a înțelege saltul calitativ făcut la nivelul limbajului de către poezia modernă.

Pentru analiza limbajului figurat, s-a adoptat aparatul teoretic al Grupului μ (*Retorica generală* și *Retorica poeziei*) scoțându-se în evidență, cu multe exemplificări, structura complexă a acestuia și, de asemenea, dinamismul lui între tradiție și modernitate.

Ion Pillat a fost familiarizat cu structurile prozodice din poezia franceză, pe care le-a adaptat în mod creator la limba română (structura metrică a cuvintelor românești, datorită poziționării diferite și mobilității accentului, era diferită de cea a cuvintelor din limba franceză). Pentru evidențierea acestui fenomen au fost utilizate studiile prozodice, în special lucrarea *La versification roumaine*, a lui M. Bordeianu, care adoptă o modalitate corectă de realizare a citirilor metrice, în conformitate cu specificul limbii române, de multe ori diferit de cele operate de ceilalți specialiști.

Complexitatea acestui mod de formalizare a limbajului poetic a fost realizată prin practicarea diversificată a tipurilor de vers, alături de cele cu rimă și ritm (versul alb, liber, poemul în proză, poeme într-un vers), a tipurilor de dispuneri strofice, în care versurile erau unificate prin diferitele combinații ale rimei.

S-a urmărit, de asemenea, felul în care Ion Pillat a valorificat, cu deosebită forță, contrastul dintre similaritățile instituite de rimă și diversitatea semantică a versurilor unite de aceasta.

Al doilea obiectiv important al lucrării a urmărit modul de raportare a lui Ion Pillat, prin creația sa, la normele limbii literare ale vremii.

În perioada în care începea să scrie, „febra filologică” postpașoptistă se atenuase. Ea trebuise să aleagă baza dialectală a normelor literare, între varianta sudică, muntenească, impusă încă din secolul anterior, prin generalizarea traducerilor religioase muntenești, și cea nordică.

Lupta aceasta fusese estompată de impunerile curentului latinist care dominase o perioadă la Academia Română. Dar, în urma primei normări ortografice din 1881, proiectul latinist, precum, mai înainte, cel italianizant al lui Ion Heliade Rădulescu, artificial și îndepărtat de forța limbii populare, fusese învins definitiv.

În perioada lui Ion Pillat, până la reforma din 1932, anumite fonetisme nordice, ca și păstrarea regionalismelor din aceeași zonă, cerută de moldoveni și ardeleni, erau tolerate.

Se înțelege că pentru Ion Pillat, care își revendica o genealogie puternică atât din Moldova, cât și din Muntenia, fiecare cu un topos specific (Miorcani – Florica), o astfel de toleranță părea un lucru firesc. Ea se regăsește în textele poeziilor din primele ediții, dar ulterior, prin realizarea ediției definitive de către Cornelia Pillat, din 1981, până în 2004, regionalismele, în special cele fonetice, au fost înlocuite cu elemente conforme cu limba literară. Au rămas numai cele care au fost fixate de structurile rimei, mai ales, și ale ritmului. Au rămas, uneori, și altele,

necondiționate de exigențele metrice, dar care aveau o sferă conotativă mai extinsă și o forță de sugestie mai puternică.

Aceste opțiuni ale autorului au fost consemnate în capitolul despre *Trăsăturile lingvistice*, alături de sugestivitatea expresiei la toate nivelurile limbii. Din acest punct de vedere s-a putut demonstra că gradul de complexitate a structurilor gramaticale (cu o deplasare surprinzătoare spre arhaic în prima fază de creație) denotă o anumită intelectualitate a conștientizării faptelor de limbă, întâlnită în mod similar la Macedonski și mai puțin la Bacovia.

Din urmărirea acestor obiective se poate concluziona că, prin creația sa poetică, Ion Pillat a avut un rol deosebit de important în evoluția limbajului poetic românesc, concretizat prin explorarea resurselor lui tradiționale, dar și prin valorificarea, în egală măsură, a deschiderilor spre modernitate.

2. Etapele cercetării

Dată fiind complexitatea deosebită a creației pillatiene, cercetarea acesteia, din perspectiva limbajului poetic, a presupus mai multe faze.

Prima etapă a fost stabilirea textelor de referință ale cercetării, care să cuprindă întreaga operă, cu variantele ultime validate de autor.

În acest sens, în fața multiplelor apariții ale volumelor și antologiilor, s-a recurs la selectarea edițiilor ultime (1983 – 2004), realizate de Cornelia Pillat, cu modificările formale operate în conformitate cu lucrările normative în uz: DOOM¹, 1982, ce se regăsesc și în DOOM², 2005.

Pentru observarea marjei de diferențiere, au fost confruntate textele din ultima ediție cu volume apărute în timpul vieții autorului (*Poeme într-un vers*, 1936; *Împlinire*, 1942...) și s-a constatat că diferențele sunt minore, fără forța de a schimba semnificativ interpretările asupra limbajului poetic și a felului în care se raportează acesta la normele limbii literare. De altfel, Cornelia Pillat a specificat, la începutul fiecărui volum, modificările operate.

În al doilea rând, după parcurgerea lucrărilor fundamentale despre parnasianism și simbolism au fost studiate prelegerile lui Ion Pillat despre poezia universală (franceză, germană, engleză, americană, spaniolă), pentru a determina deschiderile autorului asupra fenomenului poetic.

„Portretele lirice” realizate au apărut, unele dintre ele (*Simbolismul ca afirmare a spiritului european*, 1942; *Spiritul mediteranean*, 1944), la sfârșitul vieții autorului, așa încât reflectă o viziune evoluată, de multe ori critică la adresa simbolismului și a parnasianismului. Aceasta nu se regăsește în perioada entuziasmului total al primei etape de creație. În felul acesta Ion Pillat presupune limitele propriilor poezii, ca o confirmare a reticențelor manifestate de critica de întâmpinare a timpului.

De fiecare dată, s-a urmărit nu numai viziunea estetică a lui Ion Pillat asupra autorilor interpretați, ci și modalitatea, consemnată deseori, de raportare a acestora la limbajul poetic.

Un rol important pentru înțelegerea propriei raportări la limbajul poetic l-a avut cercetarea extensivă și parțial aplicată a activității de traducător, pe care a

desfășurat-o cu multă pasiune. S-a urmărit astfel traseul de la competențele lingvistice ale lui Ion Pillat la o traducere performantă, care, prin linia conotativă, urmărea, ca și în cazul creației proprii, să lase mesajul deschis structurilor de așteptare ale lectorilor.

S-a considerat necesar ca, în pregătirea abordării lingvistice a textelor, să se facă o cercetare sumară a lor și din perspectiva criticii literare, ca o încadrare în direcțiile moderniste și ca o continuare a tradiției. S-au delimitat etapele de creație în conformitate cu prevederile criticii și ale istoriei literare, propusă chiar de autor, surprinzându-se elementele individualizatoare și cele de continuitate.

Anumite judecăți de valoare pe care mi le-am asumat, deseori apreciative, dar nu numai, se regăsesc în vasta literatură critică ce a secondat creația pillatiană de-a lungul timpului.

Ele sunt rezultatul unor percepții proprii, relative, ca și cele ale criticii.

Cercetarea lingvistică propriu-zisă a început cu raportarea la normele limbii literare din a doua jumătate a secolului al XX-lea.

La primul nivel, fonetismele consemnate și interpretate au fost în număr restrâns, Cornelia Pillat, continuând, așa cum s-a arătat, acțiunea autorului de actualizare a textelor.

Cercetarea celorlalte niveluri a presupus consemnarea mai exactă a extensiilor lexicale neologice, a numelor proprii internaționale..., ce țineau de tentația spre erudiție a parnasienilor.

La nivel morfologic, a surprins o anume contradicție: existența destul de frecventă a unor forme arhaice/regionale (inversiuni verbale, dativul posesiv, dativul adnominal, forme neliterare ale verbelor neregulate, negația simplă...), în prima fază de creație, și diminuarea lor în etapa tradiționalistă.

Ultima fază a cercetării a presupus adoptarea unui sistem teoretic și aplicativ de referință complex: au fost studiate lucrările recente despre limbajul figurat, despre prozodie, de înțelegere modernă a poeticului. Cu ajutorul acestuia, s-a trecut la identificarea specificului figurativ care individualizează poezia lui Ion Pillat prin analiza metabolelor gramaticale și logice, determinate prin operațiile retorice substanțiale (de suprimare, adjoncție, suprimare-adjoncție) și relaționale (permutare). S-a urmărit, de asemenea, felul în care s-a depășit prin trecerea de la o etapă de creație la alta stadiul experimental inițial, dominat de figurile de expresie, spre cel elaborat, al figurilor de conținut, ce angajau planurile simple în construcții ample, convergente.

Inventarul elementelor figurative a scos în evidență o atitudine poetico-filozofică specifică simbolismului, în care analogia este rezultatul demersului contemplativ, transfigurat, în creația tradiționalistă, de sentimentul melancoliei.

S-au urmărit apoi aspectele structurale ale limbajului poetic: interferența cu epicul și complexitatea prozodică. În această fază a cercetării s-a putut observa cel mai bine unitatea în diversitate a operei. Aici, criticii literari, care au demonstrat că Ion Pillat nu este un creator mimetic, ci unul de o mobilitate extraordinară și de o complexitate debordantă, pot găsi argumentul decisiv.